

б) організація планування видатків за напрямками активної політики;
 в) координація діяльності структурних підрозділів, окремих працівників;
 г) організація матеріальних виплат за напрямками активної політики:
 - підготовка та прийняття відповідних наказів ЦЗ;
 - доведення їх до виконавців;
 - організація нарахувань грошових коштів відповідно до наказів;
 - забезпечення перерахунку коштів через банківські установи.

4.3. Розслідування страхових випадків і обґрунтованості виплат та матеріального забезпечення безробітним:
 а) узгодження та затвердження планів роботи;
 б) організація співпраці із контролюючими організаціями;
 в) організація перевірок, в т.ч. спільних з контролюючими органами;
 г) організація, за необхідності, процесу повернення виявлених незаконно одержаних коштів;
 д) моніторинг стану повернення виявлених незаконно одержаних коштів;
 е) за необхідності вжиття заходів по забезпеченню повернення виявлених незаконно одержаних коштів.

Крім цього директор базового центру зайнятості бере участь у процесах організаційного управління та забезпечувальних процесах БЦЗ.

Такий підхід до опису структурних елементів процесів може застосовуватися при описі участі в них різних працівників як державної служби зайнятості, так і державних службовців інших відомств і організацій.

Продовження див. у наступному номері журналу.

Список використаних джерел

1. Закон України від 17 листопада 2011 року № 4050-VI "Про державну службу" // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – №26. – Ст. 273.
2. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 22 листопада 2011 р. № 374 "Примірне положення про районний, міськрайонний, міський та районний у місті центр зайнятості".
3. Казановський А.В. Концептуальні засади впровадження міжнародних стандартів

якості послуг в державній службі зайнятості України: навч.-метод. посіб. / А.В. Казановський, О.В. Астахова. – К., 2009.

4. Гурманчук А.З. Компетенційний підхід у діяльності керівників базових центрів зайнятості / А.З. Гурманчук // Ринок праці та зайнятості населення. – 2012. – №2. – С. 23–26.

Стаття надійшла 06.07.2012 р.

УДК 159.9

С.О. Тарасюк,

кандидат психологічних наук

(Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ)

Діагностичний комплекс Я-концепції як психологічна допомога при наданні послуг безробітним громадянам в державній службі зайнятості

У статті аналізуються основні складові Я-концепції особистості. Розкриваються підходи до вивчення Я-образу, самооцінки, самоефективності, самоактуалізації в психології та пропонується "Діагностичний комплекс Я-концепції" для надання психологічної допомоги безробітним громадянам у державній службі зайнятості.

Ключові слова: психодіагностика, психологічна допомога, Я-концепція, Я-образ, самооцінка, самоефективність, самоактуалізація.

Метою статті є аналіз складових Я-концепції особистості та ознайомлення з "Діагностичним комплексом Я-концепції" для використання як безробітними громадянами (самодіагностика), так і для роботи спеціалістів відділів профорієнтації при наданні психологічної допомоги.

Постановка проблеми. Характерною рисою розвитку сучасного

суспільства є постійно зростаючий інтерес до внутрішнього світу особистості. Люди хочуть знати свої потенційні можливості і обмеження, їхню увагу привертають як особливості власної особистості, так і закономірності внутрішнього світу оточуючих. На початку третього тисячоліття людина відчула гостру потребу в пізнанні себе. Зазирнути за межу очевидного і доторкнутися до глибин людської психіки – цього вимагає від неї мистецтво

жити в складному і динамічному світі.

На жаль, мало хто з нас цікавиться своїм внутрішнім світом, аналізує свої потенційні можливості і вади. Хоча багато негараздів (в тому числі й безробіття) можна було б уникнути, якби ми приділяли більше уваги своєму внутрішньому стану та займалися самокорекцією.

Людині потрібно усвідомити свої достоїнства і вади, прийняти їх як належне і почати працювати над

собою. Це можливо здійснити завдяки проведенню психодіагностики (самодіагностики) особистості з подальшою корекцією своїх вад. З цієї метою ми рекомендуємо для використання як спеціалістам служби зайнятості, так і самим безробітним “Діагностичний комплекс Я-концепції”.

Виклад основного матеріалу.

На сучасному етапі розвитку зарубіжної та вітчизняної психології є можливим більш глибоке дослідження внутрішнього світу людини, стрижнем якого є її Я-концепція.

Розбудова психології за зразком природничих наук призвела до превалювання суб’єкт-об’єктної парадигми, що мало соціально-педагогічні наслідки: маніпулятивний підхід у вихованні, конформізм і колективну відповідальність у груповій діяльності, меркантильні життєві орієнтації тощо.

Сьогоднішній стан системи соціалізації, освіти, активності громадян на ринку праці, розвитку психологічних послуг формує запит на оновлення методологічних засад соціальної, вікової та педагогічної психології.

Опрацювання теоретичного матеріалу, результати численних емпіричних досліджень дозволили зробити загальний висновок, що апліканта (людину, що шукає роботу) можуть спонукати до пошуку роботи на ринку праці різні мотиви: матеріальні стимули, інтерес до змісту та процесу праці, почуття обов’язку перед родиною, прагнення до самоствердження та самореалізації свого внутрішнього потенціалу – афективного, аксіологічного, когнітивного, праксеологічного.

Психологічним чинником, що сприяє активності людини на ринку праці, є формування в неї об’єктивного уявлення про себе (Я-образу), адекватної самооцінки своїх потенцій, системи настанов щодо власної особистості, зокрема самоефективності у сфері діяльності та спілкуванні, інакше кажучи, формування *позитивної Я-концепції*.

Основні складові Я-концепції людини

Я-концепція властива кожній людині, вона формується в процесі розвитку її самосвідомості загаль-

ним організованим патерном аутоперцепції, що охоплює Я-вчорашнє, Я-сьогоднішнє і Я-завтрашнє.

Я-концепція будується на основі самосприйняття, самовідношення, що яскраво переживається, постійно зіставляється із сприйняттям себе іншими людьми, їхнім емоційним ставленням.

У створенні Я-концепції активну участь беруть самоспостереження, самооцінювання та інші рефлексивні процеси. Вона, як правило, не усвідомлюється і стає зрозумілою лише в кризових ситуаціях, що потребують від людини глибокої самоусвідомленості.

У психологічній літературі поняття “Я-концепція” визначається як системне, інтегральне і самоорганізуюче утворення психіки. Це складна, пережита, багаторівнева і багатокомпонентна система вираження відносин особистості до себе і до зовнішнього світу. Важливо відзначити, що Я-концепція є не статичним, а динамічним психологічним утворенням, з яким узгоджуються почуття й емоції, вчинки і поведінка, психологічне здоров’я, дії і чекання, успіх у діяльності особистості.

Розглянемо основні компоненти цієї системи: Я-образ, самооцінка, самоефективність та самоактуалізація.

Основні підходи до вивчення Я-образу в психології

Я-образ – глибинна сутність людини, її самість, єдність всіх сторін, що відображена у свідомості як її основні складові, підсумкове уявлення про себе, результат роботи над пізнанням себе, формуванням ставлення до себе, осмисленням своєї ролі на кожному життєвому етапі.

Я-образ є регулятивним механізмом психічного життя, мотиваційним ядром особистості. Це – суб’єкт свідомості, усвідомлення всіх психічних явищ, внутрішнього і зовнішнього буття людини в їх інтегральності, цільності. У структурі Я-образу чітко проглядається діючий, субстанціональний компонент, що відбиває його суб’єктивну сторону, і компонент рефлексивний, в якому кристалізується об’єктивна його сторона, тобто уявлення людини про саму себе. Традиційно в Я-образі виділяють, крім когнітивного (пізнавального) і поведінкового (діючого),

також афективний (емоційний) компонент.

Серед різних типів Я-образу в психологічній літературі найбільш відомі Я-реальне і Я-ідеальне. Залежно від критеріїв відмінностей існують також Я-минуле, Я-сьогоднішнє, Я-майбутнє, Я-сімейне, Я-чисте (пізнавальне), Я-емпіричне (те, що пізнається), всередині якого виділяють Я-матеріальне, Я-соціальне, Я-духовне, Я-наявне, Я-бажане. У людини багато Я, які можуть бути в конфлікті: те, ким людина хотіла б себе бачити (Я-ідеальне), те, що вона про себе думає (Я-суб’єктивне), і те, що про неї думають інші (Я-дзеркальне), і те, якою вона є в дійсності (Я-об’єктивне), – які рідко збігаються.

Я-образ може мати високу або низьку стійкість на різних вікових етапах у різних людей. Коли в кризових ситуаціях виникає загроза стійкості Я-образу, що переживається дуже хворобливо, як правило, спрацьовують захисні механізми.

Психотерапія, запропонована К. Роджесом, спрямована на те, щоб, по-перше, сформувати в особистості новий, більш адекватний бажанню образ самого себе; по-друге, зробити більш реальним, більш відповідним можливостям людини її Я-ідеальне і, по-третє, створити теплий психотерапевтичний мікроклімат, завдяки якому людина створює позитивне ставлення до себе, що є безперечною умовою розвитку, дієвого самоконтролю й організованості дій. А щоб людині піднятися ще вище, їй треба усвідомити свої достоїнства і вади, прийняти їх як належне і почати працювати над собою [1].

Основні підходи до вивчення самооцінки в психології

Проблема сутності самооцінки нерозривно пов’язана з розумінням її природи й генезису. Як відзначає І.С. Кон, уже психологи XIX ст. “чудово розуміли, що людина живе в суспільстві і залежить від нього” [2, с. 315]. Але суспільство мислилося ними лише як умова, зовнішнє середовище розвитку особистості. Звідси виникла неможливість відповіді на питання, що спонукає людину до саморефлексії, які критерії її самооцінки і чому вона загострює увагу на одних аспектах власного досвіду за рахунок інших.

З'ясування того, що будь-який опис, фіксація тієї чи іншої якості Я-образу містить у собі момент оцінки й порівняння, а конкретний зміст і значущість цих оцінок змінюються залежно від соціальних і психологічних умов, спонукало психологів до розуміння їхньої соціальної природи. Однак проблема взаємозв'язку становлення Я і самооцінки з міжособовими відносинами по-різному вирішувалася в психологічних теоріях і дослідженнях.

У людини формується уявлення не тільки про власні атрибути (якості), а й про їхні цінності. У неї може сформуватися узагальнене уявлення про власну цінність як особу або почуття самоцінності. Дуже важливо розрізнити тонку відмінність між самооцінками окремих атрибутів (якостей) і єдиним почуттям самоцінності. Усі, хто вивчає зміст поняття Я, починаючи від Джеймса, визнають, що в людей формується самооцінка, яка ґрунтується на частковостях, на результатах порівняння людиною своїх дійсних атрибутів і досягнень з ідеальними стандартами або цілями.

Дуже важливо в цьому разі встановити зміст поняття "самоцінність". Без цього важко зрозуміти, як самоцінність розвивається. Сьогодні в психології є різні погляди на природу цього поняття.

В афективних моделях самоцінність пов'язують з емоційними станами. Емоції концентруються переважно навколо почуття прийняття і на досягненнях.

У когнітивних моделях самоцінність розглядається у зв'язку із свідомими розумовими процесами. Людина насправді "вираховує" свою самоцінність, складаючи свої сильні та слабкі сторони і зважуючи ці якості відповідно до такого критерію, як особистісна значущість. У дослідженнях останнього часу пропонується звертати увагу на зв'язки між самоцінністю і афективними якостями та темпераментом.

Переходячи від концептуальних моделей до емпіричних, слід відзначити, що дослідження підтверджують деякі закономірні зв'язки між періодами розвитку, психічними факторами і уявленнями про самоцінність. Чим старша людина, тим точні-

ша, реалістичніша її самооцінка, оскільки вона краще усвідомлює відмінності між реальним та ідеальним Я. Що стосується соціальних детермінант, об'єктивні зовнішні фактори, такі як рівень доходу або соціальний статус, прямо не впливають на самооцінку. Сильніше впливають суб'єктивні соціальні порівняння. Роль соціального порівняння особливо важлива при оцінюванні фізичної привабливості. У багатьох дослідженнях показаний тісний зв'язок між фізичною привабливістю, що сприймається, і самоцінністю.

Основні підходи до вивчення самоефективності як поведінкового компонента Я-концепції

Уявлення про самоефективність – це уявлення людини про свою здібність успішно діяти в конкретних ситуаціях (А. Бандура). На думку А. Бандури, судження про самоефективність пов'язане із судженнями про те, за яку діяльність ми беремося, як багато зусиль витрачаємо на ситуацію, як довго зберігаємо наполегливість при виконанні завдання, а також про наші емоційні реакції під час очікування ситуації або в самому процесі. Загалом уявлення про свою ефективність значно впливає на патерни мислення, мотивації, успішності та емоційного збудження [3, с. 439].

Самоефективність має свою структуру, яка включає, з одного боку, здатність людей передбачувати майбутнє (або компетентності), а з другого – здатність людини до самоактуалізації. Компетентності (когнітивна складова) та навички, якими володіє індивід, тобто здатності людини вирішувати завдання і справлятися із життєвими проблемами, охоплюють одночасно і способи мислення, і навички практичного вирішення відповідних життєвих проблем.

Індивіди з високою самоефективністю більш здатні справлятися зі стресом і розчаруваннями, ніж індивіди з низькою самоефективністю.

Хоча в основі функціонування особистості лежить складна система афективних і когнітивних елементів, дослідження в межах соціально-когнітивної теорії свідчать про те, що самоефективність як один із елементів Я-системи відіграє особливо важливу роль в особистісному функціо-

нуванні [4, с. 436]. І у сфері досягнень, і у сфері міжособистісних стосунків вибір людиною тієї чи іншої лінії поведінки великою мірою залежить від її уявлень про те, наскільки ефективно вона спроможна діяти. Таким чином, оцінка зв'язку між власними навичками поведінки і вимогами середовища – ключова, найбільша детермінанта, яка розглядається як прояв особистості людини.

Уявлення про власну ефективність впливають не тільки на подальшу самоактуалізацію, а й на внутрішнє психічне життя. Люди із стійким сприйняттям власної самоефективності з більшим оптимізмом дивляться в майбутнє, відчувають менше негативних емоцій і володіють більш розвинутою здібністю до впорядкування складних когнітивних навичок, необхідних для подолання труднощів.

Людина вирізняється схильністю оцінювати свої дії. Рідко відбувається, щоб вона емоційно відсторонено спостерігала за своїми діями, які, як правило, пов'язані з почуттям задоволення, гордості або незадоволення, почуттями сорому, вини.

Здатність людини оцінювати свої дії розвивається досить рано. Необхідні свідомість, усвідомлення думок і почуттів інших людей, здатність застосовувати до себе оцінні категорії, роздуми про здійснені вчинки і здатність їх усвідомлювати, щоб можна було уникнути якогось вчинку або застосувати інші дії. Оскільки в інших видів таких здібностей немає, мотиваційні системи, що пов'язані із схваленням і самопокаранням, можна вважати унікальним атрибутом людини [4, с. 440]. У процесі розвитку проходить інтеріоризація соціальних стандартів, і у своїх реакціях людина починає керуватися власними стандартами, тобто особистісними критеріями того, наскільки достойна та чи інша дія.

У людей формуються не тільки стандарти для різних видів діяльності, а й більш загальна тенденція для самооцінки і постановки цілей.

Основні підходи до вивчення самоактуалізації як поведінкового компонента Я-концепції

Самоактуалізація – найповніша і найвільніша реалізація особистістю своїх афективних, аксіологічних,

когнітивних та праксеологічних можливостей. Це – фундаментальна тенденція організму актуалізуватися, зберігати і розвивати себе (К. Гольдштейн). Це поняття особливо виділяється представниками руху за людський потенціал [4, с. 270–241].

Самоактуалізація властива кожній людині. Вона є природженою тенденцією до безперервного розгортання свого Я, необмеженого творчого потенціалу в різноманітних сферах життєдіяльності, є тенденцією максимізувати в ній таланти і дарування. Це одне з ключових понять *гуманістичної психології*, що відображає інтегральну якість людини і найважливіший механізм її розвитку.

Термін “самоактуалізація”, введений К. Гольдштейном у роботі “Організм” (1939), надалі активно розроблявся Маслоу і Роджерсом. Самоактуалізація, за Маслоу, – це повноцінний розвиток людини, нормативний для всього виду, який відповідає біологічній зумовленості. Потреба самоактуалізації перебуває на вищому рівні ієрархії потреб, запропонованою Маслоу (див. Вершинна психологія: Теорія самоактуалізації), і часто починає задовольнятися лише після хоча б частково задоволеної потреби нижчого рівня, хоча із цього правила є винятки. Потреба в самоактуалізації є природною і необхідною людською потребою, що надає їй яскраву спрямованість і глибокого смислу, закріплюючи віру в себе, дає сили вистояти серед життєвих негараздів [4, с. 240–241].

Самоактуалізація завжди інтегрована в кожному вчинку людини, її активності та відповідальності, у здібностях до своєчасного і оптимального життєвого вибору. Самоактуалізація ототожнюється з такими особистісними проявами, як самовіддача, самовираження, самоствердження, вільне саморозкриття. Кожна реалізована можливість розгортання життєвих задумів, планів, програм породжує нові ідеальні моделі потрібного майбутнього, виводячи людину на новий виток розвитку, перетворюючи й оновлюючи її життєвий світ.

Прагнення до самоактуалізації – це здійснення своєї місії, виявлення покликання, голос долі. Самоактуалізація припускає вихід глибинної природи людини на поверхню, при-

мирнення із внутрішнім самозвеличенням, серцевиною особистості, її максимальне самовираження, тобто реалізацію прихованих здібностей і потенційних можливостей, їх ідеальне функціонування. Особи, що самоактуалізуються, досягають справжньої зрілості, не проявляючи невротичних та інших психічних розладів. Дослідження кращих представників людського роду може дати неоцінний матеріал про можливості людської природи як такої.

Проте для більшості людей потреба в самоактуалізації так і залишається недосяжною вершиною, про яку вони часто навіть не здогадуються, оскільки потенціал особистісного зростання виявляється заблокованим несприятливими життєвими обставинами, отриманими на ранніх вікових етапах психічними травмами – страхом успіху, що здобув назву комплексу Іюни.

Тенденція до самоактуалізації нерідко подавляється певними соціокультурними стереотипами (наприклад, традиційним стереотипом мужності, що не передбачає розвитку таких якостей, як доброта, м'якість, турботливість, жертвовність, емпатичність та ін.). Сильний негативний вплив на потребу самоактуалізації чинить потреба в безпеці, оскільки процес зростання потребує постійного ризику, готовності помилятися, відмовлятися від старих, зручних звичок, що нерідко є досить хворобливим, тривожним і неприємним.

Короткочасний стан самоактуалізації знайомий кожній людині, що коли-небудь пережила моменти екстазу, захоплення, натхнення, благоговійного трепету, величезного щастя, знайома з містичним досвідом, творчим осяянням. Так звані “вершинні”, “пікові” переживання, супроводжуючи стани інтенсивної самоактуалізації, міцно закріплюються в пам'яті людини як найважливіші життєві події, цінність яких важко переоцінити. В стані трансцендентної самоактуалізації, долаючи власне Я, особистість стає особливо сприйнятливою до таких вищих цінностей, як Істина, Краса, Любов.

Особистість, що самоактуалізується, здатна сприймати світ таким, яким він є, а не таким, яким вона хотіла б його бачити. Ставлення до себе

та інших також реалістичне, вільне від зайвої критичності. Поведінка людей, що самоактуалізуються, не є жорстко нормативною, відрізняється безпосередністю й природністю, спонтанністю. Одна з найважливіших характеристик таких осіб – наявність сутнісної діяльності, улюбленої справи, вірність своєму покликанню, обов'язку, життєвій місії. Ці люди зазвичай креативні, демократичні і незалежні [5, с. 79–84].

Завершуючи розгляд структурних компонентів Я-концепції, ще раз узагальнимо сказане. Люди, що самоактуалізуються:

- приймають себе та інших такими, якими вони є, вони можуть бути стурбовані собою, але також визнають потреби і бажання інших людей;

- здатні реагувати з урахуванням унікальності людей і ситуації, а не механічним або стереотипним чином;

- можуть бути спонтанними і творчими;

- можуть опиратися конформності і відстоювати свої позиції, виходячи з об'єктивної реальності.

Продовження див. у наступному номері журналу.

Список використаних джерел

1. Хорни К. Самоанализ / К. Хорни. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. – 448 с.
2. Основи психології / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – Вид. 6, стереотип. – К. : Либідь, 2006. – 612 с.
3. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание : перев. с англ. / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 420 с.
4. Первин Л. Психология личности. Теории и исследования / Л. Первин, О. Джон. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 607 с.
5. Киричук О.В. Самоактуалізація в структурі Я-концепції особистості / О.В. Киричук, О.В. Корчевна // Психологія у XXI столітті: перспективи розвитку : матеріали IV Костюківських читань (28–29 січня 2003 р.). Т. 2. – К. : Меленіум, 2003. – С. 79–84.
6. Психология человека от рождения до смерти. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2002. – 656 с.
7. Психология особистості : слов.-довід. / за ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К. : Рута, 2001. – С. 246.